

ÍRÓK KÉT HÁBORÚ KÖZT

ILLÉS ENDRE VÁLOGATÁSA

A húszas-harmincas évek fordulóján, már a leselkedő halál előtt, Krúdy Gyula utolsó alkotó korszaka olyan, mint a Boden-tó: ott három ország találkozik a tó vizénél, Ausztria, Svájc, Németország — Krúdy írásainak térképén ezekben az években három novella-hős szorul egymás mellé, három Krúdy-teremtette alkat: a *Különc*, a *Nagy Evések Hőse*, s a *Halál Elől bujdosók*, névtelen riadal-makkal a mellkasukban.

Talán a különc figuráját formálgatta Krúdy a legszívesebben, tíz meg száz változatát már az ifjúság éveiben. Különc De Ronch kapitány is, az író anyai nagyapja, aki nagyon szerette a női titkokat kifürkészni. Különc a vörös postakocsin utazó Alvinczi Eduárd (de genere Gut-Keled) cs. és kir. kamarás, Krúdy leghíresebb különcé. Rezeda Kázmér szerkesztő úr is különc, ő lesz negyvenedik esztendeje közeledtével buddhista, miután egy zúzmarás tavaszi éjszakán visszaadta a női esküvéseket a tűznek. S külön rangja van a különcök között Pistorinak, aki megjárta a másvilágot, de sohasem beszélt az ott töltött időről.

Az utolsó novellák különcei még bogarasabbak és jóval szomorúbbak. Elvész egy rugó a szívükből. A kielégülni nem tudás hősei. Tág szobákban a reménytelenség a hálótársuk, szűk ágyuk a félelem. Legtöbben beteg vidéki uraságok. Az élet csak látszatként történik velük.

Hát a Nagyevők? Ők sem sokkal vidámabbak. A halál előtt élnek ezek az emberek, s mielőtt meghalának, még egyszer jóllaknak. Egyik kései novellahőse *Kis Bánat*-nak nevezzi pohár borát, s ugyanő, miközben elgondolkozva hajlik a tisztuló tányérok és tálkák fölé, mintha életének múlt idejét kezdené közelebből és közelebből látni, a jelen idő semmivé válik körülötte. Egy másik hőse, Privát úr, „boldog Vendelinek”-nek nevezi mindazokat, akik rajta kívül még ezen a

földkerekségen élnek, ugyanis az a véleménye a világ beosztásáról, hogy abban mindenki boldogabb, megelégedettebb, vidámabb, mint ő, mert gonoszabb, közönsége-sebb, jellemtelenebb, hazugabb — még enni is tudnak. Torz boldogságkeresés a nagyevők boldogsága, csupa elkapott, továbbnyújtott pillanat.

Mégis azok a Krúdy-hősök dideregnek legjobban, akik az utolsó években születnek fantáziája ferde síkjain. A Rémület világa ez, kísértet-világ, a delírium légnyomásváltozásában. A haláltól elfordított fejfeljárnak. Megváltásuk csupán annyi: „Álomba akarok menni. Se élni, se halni. Csak mindig álmodni.” De álmaikban sem tudnak megszabadulni a megnevezhetetlen Rémtől. Ebbe a magát megadó közösségbe olvadt be a megöregedett Szindbád is, a szerelem és nosztalgia hajdanvolt Kalandora.

Krúdy kései remeklésében, a Mustármag-novellában együtt van mind a három elem: egy személyben a *különc*, aki betegségeket vásárol — a *nagyevő*, akinek különböző ízek rengetege a világ — s végül a halál elől bujdosó *boldogtalan*, aki elveszejteti magát, s még egy felséges paradicsomlevessel sem lehet visszacsalogatni az életbe.

„Egy varázsló jár az ablak alatt” — írja Krúdy alcímként kísérteties novellájába, a *Zöld ász*-ba (ez is búcsúzó novella). Ezekben az élet-álom novellákban volt a legszomorúbb varázsló Vörösmarty utolsó, befejezetlen versére emlékeztet a reménye vesztett, megöregedett Krúdy: *Fogytán van a napod — Fogytán van szerencséd, — Ha volna is, mi-nek? — Nincs, ahova tennéd. — Véred megsűrűdött — Agyvelőd kiapadt. — Fáradt vállaidról — Vén gúnyád leszakadt. — Fogytán van erszényed, Fogytán van a borod —, Szegény magyar költő — Mire virradsz te még?*

Amire utolsó novellahősei.